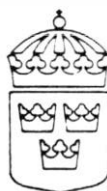

Motion till riksdagen

1989/90:N313

av Gudrun Norberg m.fl. (fp)

Hantverk

Mot.
1989/90
N313–317

Hantverk är både gammal kultur och en väsentlig del av det moderna näringslivet. Av dessa båda skäl är hantverket ett omistligt inslag i det svenska samhället.

Människans förmåga att använda händerna har sedan ursprunget varit förutsättningen för vår existens. Hantverket, som i gången tid praktiserades fram, lever alltjämt kvar i förfinad form och utförs med förbättrade redskap. Hela vårt samhälle har sitt ursprung i hantverket, även sådant arbete som i dag utförs med automatik och robotar.

Vi har genom åren i allt högre grad lärt oss framställa maskiner som kan utföra tidigare hantverksarbeten. Maskiner som kan tillverka i rasande fart, ge exakthet och producera varor i stor mängd av moderna råvaror som ger prisbilliga produkter. Människan har blivit teknikberoende.

Hantverksskunnande kan stödja dagens teknik

Hantverket skall inte ställas i motsatsställning till expansiv och framtidsinriktad industriell produktion. Hantverket måste leva vidare – inte endast som kulturvärde – utan också för att det är en förutsättning för den fortsatta utvecklingen av industri och teknik.

Dagens tekniker behöver känna till den äldre tekniken för att förstå och analysera de tidiga samhällena. Studium av äldre teknik lär oss hur beroende vi är av naturen. Den vidgar med sin mångfald av lösningar teknikkbegreppet och stryker under sambanden mellan olika delar av mänskligt liv och kunande. I dag används detta erfarenhetsarkiv alltför litet. Hantverksskunnande – förvärvat genom generationers praktik – kan stödja dagens teknik och initiera morgondagens.

Det finns ett ömsesidigt beroende mellan hantverk och industri. Vissa industrier tillämpar exempelvis tillverkningsmetoder som pendlar mellan hantverk och datastyrning.

Även dagens högrationaliserade industri behöver hantverkare. Volvo har t.ex. en verkstad där man tack vare skickliga och idérika hantverkare kan förbättra tillverkningsprocesser och bl.a. göra arbetet bekvämare och människovänligare. En bilmodell måste, när den formges i full skala, byggas upp av modellsnickare, sadelmakare, tunnplåtslagare m.fl. På motsvarande sätt förhåller det sig exempelvis vid flygplanstillverkningen hos Saab-Scania och i industriföretaget Asea Brown Boveri.

Det har i olika sammanhang uttalats oro över att en alltmer förfinad och utbredd teknik skapar ett mycket sårbart samhälle. Ofta råkar någon del av landet ut för strömavbrott som varar från några timmar till några dagar. Dessa strömavbrott medför stora besvär för enskilda människor, industrier, sjukhus, institutioner, myndigheter och kommunikationer.

Sådant enkelt exempel visar hur hjälplöst samhället är när tekniken går i baklås. Och varje gång detta händer blir det en liten påminnelse om den tid, då hantverket var en förutsättning för att tillvaron skulle fungera. Det behövs inte stora avbrott för att inse hur illa förberedd befolkningen är i ett industriland för att möta en besvärlig och ovan situation.

I händelse av kris och avspärning skulle vi få svårt att hinna anpassa oss till hantverksnivån, även om kunnandet fanns kvar. Den möjligheten förutsätter emellertid att hantverkskunnandet fortlöpande omsätts i praktisk verksamhet för att bestå. Det går inte att förvara och magasinera hantverksyrkena i malpåse, och tro att kompetensen finns tillgänglig den dag det passar oss att ta fram den.

Beredskapsskäl är alltså ytterligare en av anledningarna till att hålla hantverksyrkena vid liv. Det finns många flera skäl.

Kulturen vi ärvt

För de flesta människor är det viktigt att känna till något om sitt ursprung och sin historia. Kulturen vi ärvt utgör den mull där vi människor har våra rötter. Och för ett samhälle är kulturarvet något av det viktigaste att bevara. En väsentlig del av detta arv omfattar kunskaper i hantverksyrkena.

En stor mängd föremål samlas på museer och i hembygdsgårdar. Man har uppskattat antalet föremål till tre miljoner, men detta är ändå bara en liten del av allt som finns samlat hos privatpersoner. Trots denna ansevärd mängd finns luckor, som gör det svårt att få en god kännedom om våra förfäders liv och miljö.

De samlingar av gamla ting som finns kräver kunskap om hur de tillverkats, vilka råvaror som använts, hur föremålen brukats och hur dessa skall repareras och vårdas. Museernas och hembygdsgårdarnas innehåll skall därför underhållas och berikas för att bli värdefulla samlingar för framtiden.

Hantverkarna behövs alltså i museernas dagliga arbete. Föremålsvård och reparationer både upprätthåller kunnandet och ger mera liv och intresse i museerna. Utbildning av lärlingar kan också förekomma där och "hjälpfinansieras" genom viss försäljning av produkter.

Att det levande hantverket är av stort allmänintresse framgår av den stora tillslutningen vid visningar och demonstrationer av hantverk, typ Skansen och Gammelvala-veckan i Värmland. Ingen dokumentation eller beskrivning av tillverkning och bruk kan emellertid ha sådant värde och vara av så stort intresse som praktisering och yrkesutövande.

Byggnadstekniker

Under senare år har byggnadstekniken på relativt kort tid genomgått stora förändringar. Den byggnadstekniska utbildningen inriktas i dag på hopmon-

tering av sektioner och moduler enligt det byggnadssätt som råder numera. Men hus byggda så sent som under 1950-talet har en annan byggnadsteknik, och det är viktigt att detta kunnande också finns med hos dagens byggnadsarbetare. Reparationer och ombyggnader av äldre hus är en självklar och stor arbetsdel i en blandad bebyggelse, och den kräver kunnande om den tidens byggnadsteknik.

Äldre kulturhistorisk bebyggelse kräver ett specifikt kunnande om bl.a. material och färger. Dagens byggnadsarbetare har alldeles för liten utbildning om t.ex. tjocka stenvägg, valvslagningsteknik, stuckatur och målning med färger som måste blandas på gammalt vis. Man kan faktiskt tala om kris inom byggnadssektorn när det gäller hantverkskunnande för gammal bebyggelse. Många stora t.ex. bruksbyggnader har fått förfalla på grund av brist på medel och kompetens.

Det skulle behövas utbildning för att säkra tillgången på kompetenta hantverkare i byggnadssektorn. Dels behövs gymnasieutbildning men också särskilda byggnadshyttor för att utbilda byggnadshantverkare. Det finns exempelvis ett stort behov i kommunerna av kompetenta hantverkare för kommunernas äldre byggnader.

Nu börjar emellertid några länsstyrelser att djupare intressera sig för frågan om en egen byggnadshytta i regionen för att få igång en utbildning i äldre byggnadstekniker samt för att systematiskt bevara och lagra äldre byggnadsdetaljer. På Gotland bildades för några år sedan "Stiftelsen Byggnadshytta på Gotland". Där finns nu ett 15-tal anställda.

I Örebro län finns planer på en liknande anläggning både i utbildningssyfte och för att bevara kulturvärdena på byggsidan. Där finns övergivna industrimiljöer och timmerbebyggelse vars värde är kulturhistoriskt och har en speciell turistprofil. Men, såsom ofta är fallet, är de ekonomiska förutsättningarna särskilt för projektets inledning ett problem. Staten visar ett dåligt intresse och tar få initiativ vad gäller hantverksutbildning. Man utreder frågan och låter den därefter falla i glömska. Så skedde även i Örebro län där den dåvarande borgerliga regeringen 1981 beslöt utreda frågan om en byggnadshytta i Bergslagen, men därefter har inte skett någonting.

I samband med ombyggnationer och rivningar förfars många gånger gamla material, som skulle kunna användas igen. En del är i för dåligt skick för att återanvändas, men dessa kan ändå tjäna som idé- och formgivning för nya hantverk. I dag saknas oftast både förståelse, intresse och någon som har ansvar för att ta tillvara dessa material.

Till byggnadsbranschen behövs det trä, tegel, sten, taktegel, plåt, skiffer, glas m.m. av kvaliteter som inte längre tillverkas annat än möjligen på beställning. Bristen på gamla material kan tvinga hantverkarna till inblandning av olämpliga kvaliteter.

Därför behövs råvarucentraler eller depåer, helst i varje region, dit man kan rädda undan gamla material vid rivningar, och där man också kan samla nya material som är nödvändiga för hantverkare, exempelvis kvistfritt virke då detta är överkomligt.

Tillgången till service utgör alltid en viktig del i samhällsplaneringen. När det gäller tillgången till hantverksservice är det emellertid sämre ställt. På många platser är det nästan omöjligt att finna den hantverkare man behöver inom en hel kommun eller ännu större område. "När-service" kan man inte vänta sig om inte turen medverkar till att exempelvis skomakaren finns i grannskapet.

Villkoren för hantverket har försämrats. I takt med industrins framväxt har många hantverk drivits tillbaka. Hantverkaren kommer också i kläm då handels- och bostadscentra saneras. Då nya områden växer upp har i regel hantverkaren inga möjligheter att hitta så prisbilliga lokaler att han kan existera.

Då tvingas hantverkaren att antingen lägga ner sin verksamhet eller att flytta ut från service-centret till ortens utkant. Väljer han att flytta innebär detta i många fall ändå nedläggning till slut eftersom kunderna är fjärrade från sin hantverksservice. Utan kunder – inga inkomster.

Det är angeläget att stadsplanerare är medvetna om detta problem och intresserar sig för det. Centrala "halvgamla" lokaler kan ofta sättas i stånd för en ringa kostnad om byggnormer och myndigheters krav kan vara så pass flexibla att ett visst avkall på standard kan accepteras. Om kommunerna är beredda att visa litet mer positiv vilja kan säkert många hantverkare stanna kvar där kunderna finns.

Sysselsättning och regional balans

Tyvärr saknas statistik över förekomsten av hantverkare överhuvudtaget i vårt land. Klart är dock att hantverket har betydelse för både sysselsättningen och regionalpolitiken. Åtskilliga tusen personer är sysselsatta med hantverk och troligen kunde flera tusen ytterligare helt eller delvis få sin utkomst genom hantverk.

Om vi lärde oss att bättre uppskatta hantverkets betydelse och från olika myndigheters sida vara beredda att våga satsa mera på hantverk är det troligt att satsningarna skulle ge god återbäring. Intresset för att arbeta med hantverk tycks glädjande nog öka för varje år.

Under senare år har flera stora regionalpolitiska satsningar gjorts, bl.a. i form av s.k. "paket", för att främst trygga sysselsättningen. Summorna varierar från mångmiljonklassen upp till miljardbelopp och däröver. Det är troligt att t.o.m. avsevärt lägre investeringar och bidrag till hantverket skulle ha stor regionalpolitisk betydelse.

Den landsomfattande kampanjen "Hela Sverige skall leva" borde också vara ett uttryck för regionalpolitiska strävanden där hantverket passar in. Många landsbygdsbor, särskilt i glesbygden, är förtrogna med hantverkstekniker vilka är av stort värde som service för bofasta och fritidsboende. I själva verket är hantverksskunnande ofta en förutsättning för en väl fungerande försörjning i glesbygden. En expansion av hantverket skulle alltså kunna ge ett värdefullt inslag för god regional utveckling.

Hantverk kan aldrig överleva utan kvalitet. Och ordet hantverk för gärna tankarna till naturmaterial och gediget handarbete. Under den slit-och-släng-epok som varat har kvalitetsbegreppet för många skjutits i bakgrunden och upplevts som mindre väsentligt. Men på senare tid har värdet av kvalitet och personlighet blivit alltmer uppskattat, vilket åter ökar intresset för hantverk.

Emellertid har ett stort antal hantverkare passerat pensionsåldern. Särskilt inom udda eller ovanliga hantverksyrken är det stor risk att kunnandet går ur tiden därför att ingen efterföljare har lärts upp.

Många hantverksyrken är i dag utrotningshotade. Mer än hundratalet yrken brottas med stora problem och har svårigheter att överleva. Yrken som inte längre har någon efterfrågan har heller inget berättigande, men man måste komma ihåg att för varje hantverksyrke som försvinner, så försvinner också ett kunnande.

Samtidigt som ett yrke och dess kompetens faller bort skingras också verktygen. Många av hantverkarens redskap är specialgjorda och finns inte att köpa på marknaden. Därför har verktygen ett särskilt värde och bör insamlas i någon form av verktygsbank. Denna bank skall kunna köpa in verktygs-samlingen då en hantverkare avvecklar sitt företag. En sådan verktygsbank borde kunna ingå i de råvarudepåer som föreslagits ovan.

Utbildning och rekrytering

Den utbildningsmetod som använts under sekler och som resulterat i gedigna kunskaper är lärlingssystemet.

Folkpartiet anser att ungdomen måste ges ökade möjligheter att bli lärlingar hos enskilda hantverkare eller hantverksföretag. I detta syfte bör regelsystemet ses över och det arbetet bör bedrivas i nära samverkan med hantverkets organisationer. Detta gäller särskilt utbildning hos ensamma hantverkare, vilken kanske är den enda kvarvarande på orten inom sin bransch. Arbetsplatser med större resurser har på flera håll börjat svara på ungdomars efterfrågan och genomför lärlingsutbildning. De gamla gesäll- och mästarbrevnen håller på att komma till heders igen, som ett synligt bevis på yrkeskunnande.

Det finns också anledning påpeka att för enskilda, ofta äldre, hantverkare kan krav på personalutrymmen m.m. utgöra avgörande hinder för att lärlingsutbildning skall kunna ske. Det finns exempel på att fackets och yrkesinspektionens krav på dusch och lunchrum sätter stopp för att en lärling utbildas. Det är inte ovanligt att gamla hantverkslokaler har små och trånga utrymmen. Därför bör en viss flexibilitet i tillämpningen finnas så att värdefullt yrkeskunnande förs över till nästa generation.

Inom skolans ram finns för litet intresse för hantverket. SYO-konsulenter och andra yrkesrådgivare bör arbeta mer med hantverk som alternativ i utbildningen. Större ansträngningar borde göras för att ordna lärlingsplatser som kan erbjudas de ungdomar som har hantverksintresse.

Utbildningstiderna för olika hantverk tenderar att kortas av. Det är inte en bra utveckling. Den tvååriga utbildningen är inte heller i alla avseenden

tillfredsställande. Den bör vara minst tre år, åtminstone för ett flertal hantverksyrken, för att ge den färdighet och snabbhet som krävs för att arbetet skall gå att försörja sig på. Folkpartiet anser att regeringen bör göra en översyn av vilka utbildningar som skulle behöva förlängas till tre år och därefter återkomma till riksdagen med förslag i den riktningen.

Arbetsförmedlingarna och länsarbetsnämnderna bör aktualisera hantverket mer. Där är hantverket relativt okänt. Det finns anledning för regeringen att se över frågan om hur rekryteringen till hantverksyrkena skall kunna förstärkas och då bör yrkesrådgivning och arbetsförmedling vara viktiga målgrupper.

Centrala hantverksrådet och utvecklingsfönderna

Nuvarande ordning för statens stöd till hantverket innebär uppenbara nackdelar. Statens Industriverk, SIND, är den myndighet som kanaliserar det statliga stödet. Det finns risk för att frågor rörande hantverket ges låg prioritet av SIND, vars verksamhet i första hand är inriktad på främjande av industriell utveckling. I fortsättningen bör därför ett visst grundstöd – av det stöd som idag går via SIND – lämnas direkt till hantverket i form av ett årligt anslag till Centrala hantverksrådet. Självfallet bör olika intressenter inom hantverket också kunna söka särskilda statliga bidrag till olika projekt, t.ex. på utbildningsområdet.

Folkpartiet kräver att utvecklingsfönderna skall vidga sin målgrupp till att omfatta även service- och hantverkssektorn. Detta krav framförs också i partimotionen om Småföretag, i vilken de regionala utvecklingsfönderna behandlas utförligare.

Nordiskt samarbete

De frågor och problem som tas upp i denna motion är utmärkande för alla nordiska länders hantverk. Men till skillnad från övrigt näringsliv ägnar inte de nordiska länderna gemensamt hantverket något större intresse. Om man jämför med vilka ansträngningar som görs inom andra områden av näringslivet för att råda bot på missförhållanden så har begränsade åtgärder vidtagits i Sverige och i Norden över huvud taget. Kunskapen om hantverkare av alla kategorier och deras problem har inte alls rönt den uppmärksamhet och det intresse som de förtjänar. Den litteratur som exempelvis givits ut av Nordiska rådet – rapporter, inventeringar, studier, förslag o.s.v. – innehåller ingenting om hantverk, vilket är anmärkningsvärt med tanke på den omfattande utgivning.

Vi föreslår att Nordiska rådet gör en inventering av hantverk och antal utövare inom respektive specialitet i Norden, och på basis av den, en plan över hur utbildningen lämpligen bör bedrivas med sikte på ett samarbete över gränserna. Det kan lättare ge tillräckligt antal elever inom varje specialitet. För vissa yrken kan det räcka med en skola öppen för hela Norden. Det finns redan ett intresse för sådant arrangemang, t.ex. Raadvad i Danmark, Citadellet i Landskrona, instituten för kulturvård i Göteborg, hantverkets folkhögskola i Leksand och designhögskolan i Helsingfors.

Hantverksskonsulent i varje län

För två år sedan föreslogs i regeringens budgetproposition att ytterligare en hemslöjdskonsulenttjänst skulle inrättas i varje län. Folkpartiet framförde då förslaget att denne hemslöjdskonsulent skulle ändras till hantverksskonsulent. Alltså att arbetsuppgifterna skulle vidgas väsentligt och omfatta hela hantverkssektorn. Vi beklagar att regeringen inte tog detta tillfälle att ge det svenska hantverket ett betydande stöd. Det finns många goda skäl för att från det offentliga sida ta ett större ansvar för hantverkets överlevnad och expansion.

Behovet av en resurs på länsnivå, som uteslutande stimulerar hantverket och tar till vara material och kunnande medan det ännu finns kvar, är fortfarande lika angeläget. Nu får emellertid antas att en del län tillsatt denna andra hemslöjdskonsulent och tillfället har därmed gått förbi för denna gång. Vi avser därför inte att upprepa vårt yrkande om en hantverksskonsulent i varje län.

Utan att på något sätt undervärdera hemslöjdens betydelse, anser vi dock att regeringen bör uppmärksamma länsstyrelserna och landstingen på behovet av en hantverksresurs i varje region. På många platser är tjänsten inte inrättad ännu och på andra orter kan säkert frågan bli aktuell i samband med att någon av hemslöjdskonsulenttjänsterna blir lediga. Det bör vara ett lämpligt tillfälle att vidga verksamheten till hantverkets alla grenar.

Hantverksskonsulentens uppgifter skulle bl.a. vara att bevaka hantverksfrågorna i högstadiе- och gymnasieutbildningen och sprida information inom skolan. Konsulenten skulle också samarbeta med Länsstyrelsen, Utvecklingsfonden, Arbetsförmedlingen, Hembygdsföreningarna, Läns museet och Hemslöjden.

En viktig uppgift för hantverksskonsulenten skulle vara att ansvara för den råvarudepå och verktygsbank som föreslagits ovan.

Hantverksskonsulentens arbetsfält skall naturligtvis också omfatta hemslöjden och bli en tillgång för denna. Men hela hantverkssektorn skulle vara mera betjänt av en konsulent, vars arbetsuppgifter breddas så att denna kan bistå alla hantverksyrken.

Hemställan

Med hänvisning till det anförda hemställs

1. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om främjande av svenskt hantverk,

[att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om rekryteringen till hantverksyrkena och förstärkning av utbildningsmöjligheterna,¹⁾

[att riksdagen begär att regeringen gör en översyn av vilka hantverksyrken som bör ha treårig utbildningstid och därefter återkommer med förslag därpå,¹⁾

2. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om initiativ i Nordiska rådet för hantverkssamarbete över gränserna,

3. att riksdagen som sin mening ger regeringen till känna vad i motionen anförts om hantverkskonsulenter i länen.

Mot. 1989/90
N313

Stockholm den 24 januari 1990

Guðrun Norberg (fp)

Hadar Cars (fp)

Christer Eirefeli (fp)

Isa Halvarsson (fp)

Lars De Geer (fp)